

DENİZ GÜRLER • İşgal, Direniş, Üretim!

DENİZ GÜRLER Kocaeli Üniversitesi Sosyal Politika alanındaki doktorasını “20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İşçi Denetimi Mücadelesi Bağlamında Fabrika İşgal Hareketleri ve İşgal Fabrikaları Hareketi” başlıklı teziyle tamamladı. Çalışma 2021 Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü’nü kazandı. *Putin’in Emek İkilemi: İstikrar ve Durgunluk Arasında Rus Siyaseti* (Stephen Crowley, Notabene, 2023) kitabını çevirdi. *Yönetim Bizde Mülkiyet Bizde: Paris Komünü’nden Günümüze İşçi Denetimi* başlıklı derlemenin (Dario Azzellini ve Immanuel Ness, Notabene, 2021) çevirmenlerinden ve *Karşı-İşgal: İşgal Hareketleri ve Özyönetimler Üzerine Bir Derleme* (Siyah Beyaz, 2016) başlıklı derlemenin eş derleyenlerindedir.

İletişim Yayınları 3335 • Araştırma-İnceleme Dizisi 560

ISBN-13: 978-975-05-3546-8

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK GÖRSELİ 1968’de Fransa’da

işçilerin kullandığı afişlerden bir kolaj

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DENİZ GÜRLER

İşçi Denetimi Mücadelesi
İşgal, Direniş,
Üretim!

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

Giriş 9

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST İLİŞKİLERE BİR MÜDAHALE: İŞGAL EYLEMİ 13

İşgal eylemi ve fabrika işgal eylemi 13

Mülkiyet tartışması 14

Kapitalist mülkiyet ilişkileri 19

Kapitalist çalışma ilişkileri 21

İşgal eylemi 29

İKİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYIL FABRİKA İŞGAL HAREKETLERİ 53

I. Paylaşım Savaşı sonrası fabrika işgal hareketleri 54

Konseylerin ve komitelerin ortaya çıkışı 56

Rusya 1917 63

Almanya 1918 73

İtalya 1920 79

1930'lu yıllarda fabrika işgal hareketleri 88

Fransa 1936 89

ABD 1936-1937 92

İspanya 1936-1939 96

1968 dönemi ve sonrasında fabrika işgal hareketleri	102
<i>Fransa 1968</i>	104
<i>İtalya 1969</i>	109
<i>Britanya 1970'ler</i>	114
<i>Portekiz 1974</i>	116
<i>Doğu Avrupa</i>	120
<i>Türkiye 1968-1971</i>	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞGAL FABRİKALARI HAREKETİ	135
Küreselleşme, neoliberalizm ve işçi sınıfı	136
<i>Neoliberal küreselleşme ve işçi sınıfı üzerindeki etkileri</i>	137
<i>20. yüzyıldan 21. yüzyıla toplumsal hareketler</i>	144
İşgal fabrikaları ve hareketi	151
<i>Tanım</i>	151
<i>Arjantin</i>	155
<i>Venezuela</i>	174
<i>Brezilya</i>	186
<i>Uruguay</i>	206
Diğer deneyimler	212
<i>Yunanistan: Vio.Me</i>	212
<i>Fransa: La Fabrique du Sud ve Scop Ti</i>	214
<i>İtalya: Officine Zero ve Ri-Mafrow</i>	216
<i>ABD: New Era Windows</i>	220
<i>Bosna-Hersek: DITA</i>	222
<i>Hırvatistan: ITAS Prvomajska</i>	223
<i>Sırbistan: Jugoremedija</i>	226
<i>Mısır: Kouta Çelik ve Kleopatra Seramik</i>	228
<i>Endonezya: PT Istana</i>	231
<i>Türkiye: Kazova</i>	232
SONUÇ	247
KAYNAKÇA	242

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın doktora tezime dayanması hasebiyle, başta danışman hocalarım Prof. Dr. Kuvvet Lordođlu, Doç. Dr. Betül Urhan, Prof. Dr. Aziz Çelik, Doç. Dr. Berna Güler, Doç. Dr. Özgür Müftüođlu olmak üzere savunmamda yer almayı kabul ettikleri ve katkıları için Prof. Dr. Metin Özuđurlu ve Dr. Orkun Saip Durmaz'a, 2021 Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü'nü layık gören jüri üyelerine, yoldaşlığı için Dr. Feyza Turgay'a, desteği için Dr. Gaye Yılmaz'a teşekkür ederim. Sağladıkları kaynaklar ve verdikleri fikirler için Doç. Dr. Çađatay Edgücan Şahin, Dr. Dario Azzellini ve Prof. Dr. Andrés Ruggeri'ye, bu kitabın çıkmasını sağlayan Dr. Elif Türker'e, Tanıl Bora, Kıvanç Koçak ve İletişim emekçilerine, desteğiyle hep yanımda olan Başak Özcan'a ve bana hep güç veren kızım Deniz Öykü Gürler'e ne kadar teşekkür etsem az.

Ađustos 2023

GİRİŞ

Kapitalizmde çalışma ilişkileri, işçilerle kapitalistler arasındaki sözleşme ilişkisine dayanmaktadır. Sözleşme ilişkisi, taraflar arasındaki yapısal eşitsizlikleri görmezden gelir, ücretin harcanan emek-gücünün/emek-zamanının karşılığı olduğu yanılısamasını yaratır ve artı emeğin/artı zamanın üzerini örter. Kapitalizmde çalışma fiziksel, zihinsel ve duygusal, her türden insan etkinliğinin sermaye birikiminin hizmetine koşulmasını içerir. Çalışma sınıflı ya da sınıfsız, her toplumda geçerli bir etkinlikken, kapitalizmde çalışma insanın kendisine, üretim sürecine, ürününe, diğer insanlara ve doğaya yabancılaşmasıyla karakterize olur.

İşçi sınıfının çok çeşitli mücadele araçları içerisinde mevcut mülkiyet/çalışma ilişkilerine temelden karşı çıkış yalnızca işgal eyleminde görülür. Fabrika işgal eylemi, bir talebi duyurmak amacıyla başvurulmuş bir eylem biçimi olabildiği gibi, fabrikayı ele geçirmeye yönelik bir hareket de olabilir. İlkinde protesto mahiyetinde bir eylemden söz edilebilirken, ikincisinde işçi denetimi ve/veya işçi özyönetimi için bir girişim söz konusudur.

Modern kapitalizmin tarihi boyunca, fabrika işgal eylemi birçok ülkede birçok kez girişilmiş bir eylem biçimidir. Hatta bazı dönemlerde ve ülkelerde fabrika işgalleri bir harekete dönüşmüştür – İtalya’da 1920, Fransa’da 1936 ve 1968, Britanya

ve Portekiz'de 1970'li yıllarda olduğu gibi. Nedenleri, gelişimleri ve sonuçları farklı da olsa bunlar, tabandan gelişen ve sistemin sınırlarını zorlayan hareketlerdir. Yine bunlar, dönemin sosyalist/komünist partileri ve sendikalarına rağmen gerçekleşmiş ve bu yapılar söz konusu hareketleri kontrol altında almak için uğraşmışlardır.

20. yüzyıldaki fabrika işgal hareketleri genellikle birden parlayan ve kısa sürede sönümlenen hareketler olmuşlardır. Arkalarında işçi denetimi veya işçi özyönetimi çerçevesinde değerlendirilebilecek önemli örnekler bırakmamışlardır. Yine bu hareketler, ortaya çıktıkları ülkenin ulusal sınırları içerisinde kalmış, uluslararası nitelik kazanmamışlardır. Çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin taleplerden doğan bu hareketler, taleplerin tamamının veya bir kısmının işverenler ve/veya hükümet tarafından karşılanması sonucu sona ermişlerdir. Daha geniş bir açıdan, işçi denetimi mücadelesi açısından bakıldığında 1917'de Rusya'da ve 1936'da İspanya'da kapitalist mülkiyet/çalışma ilişkilerinin ötesine geçildiği görülmektedir. Bu örneklerdeyse ya İspanya'da olduğu gibi karşı-devrimci güçler işçi denetimi mücadelesini boğmuş ya da Rusya'da olduğu gibi mülkiyet/çalışma ilişkileri değişse de kapitalist ilişkilerde gerçek bir değişimi temsil etmekten uzak olmuştur. Bütün bu süreçte, sendikalarla sosyalist/komünist partiler gibi egemen yapılar arasında, konye ve komite gibi taban örgütlenmelerinin bağımsız, etkili bir güç konumuna gelmeleri ise mümkün olamamıştır.

Fabrika işgal hareketi ve işçi denetimi mücadelesi günümüzde, başta Arjantin olmak üzere Latin Amerika ülkelerinden tekrar yükselmektedir. Bu mücadele, bir yönüyle 20. yüzyıl boyunca süren işçi denetimi mücadelesinin bir devamıdır. Nihayetinde bir taban hareketidir ve işçi sınıfının öz örgütlenmesine dayanmaktadır. Ancak günümüzdeki işçi denetimi hareketi bundan daha fazlasıdır.

* * *

Günümüzün fabrika işgal hareketi, 2001 ekonomik kriziyle alt üst olan Arjantin'de ortaya çıktı. Kriz, birçok fabrikanın ka-

panmasına neden oldu, bazı fabrikalardaki işçiler işsizlikle karşı karşıya kalmaları üzerine çalıştıkları fabrikaları işgal etmeye ve tekrar işler hale getirmeye yöneldi. Bu şekilde yüzlerce fabrika, işçileri tarafından işgal edilip tekrar üretime geçirildi. Arjantin'deki işgal fabrikaları hareketini özel yapan ilk kez yaşanıyor olması değildi. Kapanan fabrikalarını işgal ederek tekrar çalışır hale getiren işçiler, kısa süre sonra kendi aralarında dayanışmacı ilişkiler geliştirdiler. Böylece işgal fabrikalarından oluşan çatı örgütleri kurulmaya başladı. Bu, işgal fabrikalarının bir harekete dönüşmesi anlamına gelmekteydi. Buna paralel olarak, işgal fabrikaları, kısa süre içinde yalnızca Arjantin'de görülen bir olgu olmaktan çıkarak başta Brezilya, Venezuela ve Uruguay gibi Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, dünyanın başka ülkelerinde de görülür oldu. Dolayısıyla, günümüzdeki fabrika işgal hareketi ya da daha geniş anlamda işçi denetimi hareketi geçmiş yüzyıldaki fabrika işgal hareketlerinden farklı niteliktedir.

Günümüzdeki işgal fabrikaları hareketi, kısa sürede sönüm lenmemiş, yirmi yıldır işlemeye devam eden deneyimlerden oluşmaktadır. Bu anlamda, bugünkü hareket geçen yüzyılda yaşananlar gibi anlık bir patlama değildir. Yine günümüzdeki hareket, geçen yüzyılda yaşanan fabrika işgallerinden farklı olarak, tek bir ülkeyle sınırlı da değildir. Arjantin'de doğmuş olmakla birlikte, başta Latin Amerika olmak üzere dünyanın başka ülkelerinde de işgal fabrikası deneyimleri görülmektedir. Bu deneyimlerin, ortak bir slogan ("İşgal et, diren, üret") ve ortak bir bakış açısı temelinde koordine hareket ettikleri görülmektedir.

Bu çalışmada söz konusu olguyu "işçi özyönetimi" olarak adlandırmadım. Bunun nedeni, işçi özyönetimi kavramının vurguyu tekil deneyimlere yapması. Vurgunun tekil deneyimlere yapılması, çubuğu işgal fabrikalarının piyasa koşullarında ayakta kalıp kalamayacağı sorusuna bükümekte. Bu soru önemsiz değil ve bu çalışmada ülke deneyimleri başlığı altında ele alındı. Ancak bu çalışmada tekil deneyimlerden ziyade, bu deneyimlerin oluşturduğu harekete dikkat çekiyorum. İşgal fabrikaları hareketi, tarihsel süreç içerisinde fırsat bulduğunda yüzeze çıkan işçi denetimi/özyönetimi mücadelesinin süreklili-

ği çerçevesinde ele alınabilir; farklı koşullarda ve biçimlerde olmakla birlikte, bir anlamda konsey/komite hareketinin canlandırılmasıdır. Yine işgal fabrikaları hareketi, sendika gibi örgütlenmelerin olmadığı/etkisiz olduğu koşullarda, işçi sınıfının örgütsüzlüğe bir yanıtı olarak da değerlendirilebilir. Bu yanıt, özellikle neoliberal küreselleşme çağında yaşanan makro veya mikro ölçekteki krizlerden ve bu krizlerin beraberinde getirdiği çaresizlik duygusundan, fabrika ölçeğinde özyönetim, fabrikalar arasındaysa bir işçi hareketi doğurmuştur.

* * *

Türkiye’de işgal fabrikaları ve hareketi kapsamlı bir bilimsel çalışmaya konu olmamıştır; bu fabrikaları Türkiye’ye tanıtan Metin Yeğin’in çalışmaları –hâlâ– en temel kaynak niteliğinde. Dahası, yalnızca Türkiye’de değil, başka ülkelerde yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğunda dahi Arjantin’in popülaritesi diğer deneyimleri –örneğin Brezilya, Uruguay, Avrupa–gölgede bırakıyor.

Bu çalışmada konuyla ilgili literatür tarandı, Arjantin, Brezilya ve Uruguay deneyimleri üzerine içeriden hazırlanmış raporlar değerlendirildi. Böylece nitel bilgilerin yanında güncel nicel verilere de ulaşıldı. Kitap üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüm, genel olarak işgal eylemi ve özel olarak da fabrika işgal eylemini mevcut mülkiyet/çalışma ilişkilerine bir müdahale olarak değerlendiriyor. İkinci bölüm, 20. yüzyılda görülen işçi denetimi ve fabrika işgal hareketlerini ele alıyor, söz konusu hareketleri (I. Paylaşım Savaşı sonrası, 1930’lu yıllar ve ’68 dönemiyle sonrası olmak üzere) üç alt başlık altında inceliyor. Üçüncü bölümse 21. yüzyıl işgal fabrikalarını ve işgal fabrikaları hareketini konu ediyor: İşgal fabrikalarının ve hareketinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan koşullara odaklanıp bu çerçevede neoliberal küreselleşmenin işçi sınıfı üzerindeki etkilerine değiniyor. Aynı zamanda 20. yüzyıldan 21. yüzyıla toplumsal hareketlerde yaşanan paradigma değişimini de değerlendiriyorum. Bölüm, başta Latin Amerika’daki deneyimler olmak üzere ülke deneyimleriyle tamamlanıyor.